

MAKEDONYA MESELESİ HAKKINDA BİR

LAYİHA VE DÜŞÜNCELER

Sabri SÜRGEVİL

Osmanlı İmparatorluğu 19.y.yılda dışarıdan en ağır saldırılara uğradığı gibi, imparatorluk sınırları içinde kalan yörelerde de bir bakıma isyan, bir bakıma bağımsızlık hareketleriyle de karşı karşıya kalmıştı. Tarım, sanayi ve ticaret hayatında, çağın endüstrileşme hareketlerine ayak uyduramayınca veya bunu başarmış olanlara göre geriden izleme durumunda kalınca, kurumlar ve yönetim büyük açmazlara düşmüştü.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Ayastefanos ve Berlin anlaşmalarından sonra Balkanlarda toprak bütünlüğünü ve egemenliğini ayakta tutma gayretleri (1), çöküşten pay almak isteyenlerin çalışmalarıyla çatışma durumunda kalmıştı. Osmanlı devlet adamlarının kimisi sorunların çözümünü nostaljik bir yaklaşımla mazide ararlarken kimileri de yeni kurum ve kurallarda aramışlardı. İmparatorluk dahilinde ortaya çıkan karışıklıklarda ise bir yandan yabancı parmağı ihtimali düşünülmüş bir yandan da sorunların üstesinden gelebilmek için herhangi bir harekete geçmeden önce yine yabancıların, özellikle dönemin büyük devletlerinin ne diyecekleri öğrenilmeye çalışılmıştı. Bu durumun sorunların değerlendirilmesi ve çözüm yolları bulunması aşamasında ne kadar olumsuz bir etki yaptığı bilinmektedir.

XIX.y.yılda Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan devletlerinin ortaya çıkmasına neden olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki topraklarının

1)Genç Osmanlılardan, Genç Türklere varana değin hemen her kesimin çabaları dikkat çekicidir. Birinci Meşrutiyet'in getirdiği anayasalı düzen bir süre sonra rafa kaldırılmış olmasına rağmen, İmparatorluğu kurtarma amacına yönelik düşünceler varlıklarını korumuşlar, sonunda İttihat ve Terakkî'nin etkinliği artmış, çok farklı düşünceleri çatısı altında barındıran bu örgüt İkinci Meşrutiyet dönemine geçiş zemin hazırlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu son dönemi pek çok incelemeye konu olmuştur. Özellikle Makedonya olayları, İmparatorluğun dağılması, Genç Türkler ve İttihat ve Terakkî'nin gizliden yürüttüğü çalışmalarla ilgili olarak;

Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, VIII.C. Ankara 1962. Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Ankara 1979. Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakkî**, İstanbul 1984. Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakkî**, İstanbul 1987. William M.Sloane, **The Balkans; A Laboratory of History**, Newyork 1914. Çev: Sibel Özbudun (**Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar**) İstanbul 1987. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler I.C.** İstanbul 1984. Yusuf Akçura, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**, Ankara 1985. M.Şükrü Hanioglu, **Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti ve Jön Türklük**, İstanbul 1985. İliber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 1983 ve **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, İstanbul 1983. A.D.Noviçev, **Osmanlı İmparatorluğunun Yarı Sömürgeleşmesi**, çev: Nabi Dinçer, Ankara 1979. Tevfik Çavdar, **Özgürlük Savaşında Yaşayan Geçmiş**, Ankara 1982. İlk anda göze çarpan Türkçe yayınlardır.

tasfiyesi girişimleri olarak nitelenebilecek olaylar salt bu devletleri oluşturan topluluklarla Osmanlı yönetimi arasında geçmemiştir. Önceleri Avusturya , Fransa, İngiltere ve Rusya, sonra bunlar arasına giren Almanya ve İtalya olayları kendi çıkarları doğrultusunda sonuçlandırmaya çalışmışlar, misyonları gereği bu işi başarmışlardır: Osmanlı İmparatorluğu, statükonun korunması yolunda, ancak bu devletlerin aralarındaki çelişkilere, anlaşmazlıklardan yararlanmaya çalışmıştır. Yeni projeler, düzenlemeler, vaatler birbirini izlemiş, sorunlar bu şekilde çözümsüz olarak XX.y.yıla miras kalmıştır.

" Makedonya Meselesi " bunlardan birisidir. Bu adla Balkanlarda bir sorunun ortaya çıkışı (2) konusunun açıklığa kavuşabilmesi için bütün Balkan Devletlerinin dillerinde yazılmış olan belge veya eserlere dayalı bir araştırmanın yapılması gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimiyle ilgili bölümlenmesinde, Makedonya diye adlandırılan bir bölge yoktu. Söz konusu olan bölgede Manastır, Selanik ve Üsküp önemli yerleşme birimleriydi. Makedonya Meselesi bu nedenle **" Şark Meselesi "** içinde bulunuyordu. Ayrıca bir sorun olarak ortaya çıkışını tarihlemeye çalışmak zor ve anlamsızdır.

Türkiye Cumhuriyetini kuracak olan kuşak ve kadrolara bir laboratuvar olan Makedonya, bugün dahi bir çok bakımdan sancılar çeken bölgedir. En az yüzyıllık bir geçmişe dayalı sürtüşmeler sürüp gitmektedir. Bunun nedeni yalnızca bölgede yaşantılarını sürdürmeye çalışan etnik unsurlar değildir. Yerli ve yabancı basında bunu görmek mümkündür. 20.y.yılın başlarına tarihleyebileceğimiz, Başbakanlık Arşivi, Yıldız Evrakı, Kutu:277, Kısım no:14 zarf:126'da bulunan **"İngiltere Hükümetinin Devlet-i Aliyye-i Osmaniyenin Başlıca Düşmanı olduğu ve Makedonya Mesele-i Mühimme-i Siyasyesinin Sebeb-i Zuhuru"** adını taşıyan Kaymakam İbrahim Hamdi imzalı Layiha bunlardan biridir. Başlığından da anlaşılacağı üzere bu layiha dikkat çekici özellikler taşımaktadır. Tevfik Temelkuran, Güney-doğu Avrupa Araştırmaları sayı:1 s.147-164'de söz konusu Layiha'yı tanıtmış, fakat eleştirmemiştir.

Günümüzde Makedonya ve Balkanlarda zaman zaman şiddetlenen sorunların, bu layihanın yazılışından sonra bölgede yaşanan olayların, Akdeniz'deki güçler dengesindeki değişmelerin, eski dünyanın önemli bir bölgesi olan Güney-Doğu Avrupa olaylarının, gerek Batı gerekse Levant dünyasındaki gelişmelerin, tarihi verilerin ışığı altında değerlendirilmesinde yarar görüyoruz. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma dönemini ve bu dönemden sonra ortaya çıkan Devletlerin birbirleriyle ilişkilerini, Makedonya Meselesi'nin özel şartlarını, irili ufaklı devletlerin bu meseleyi fırsat bilerek veya bundan yararlanarak diğer sorunlarını nasıl çözmeye çalıştıklarını göstermek istiyoruz. Çünkü günümüzde uluslararası ilişkilerde görülen pek çok

2) Karal, a.g.e, s:146. Ergün Aybars, " Makedonya ve -II. Meşrutiyet " Tarih İncelemeleri Dergisi I.İzmir 1983,s: 107-108. Sloane, a.g.e,s:39 vd. sorunun ortaya çıkışını tarihlemeye çalışmışlardır.

sorunun kökenleri yakın tarihte çözümlenen veya çözümlendiği sanılan sorunlarda yatmaktadır. İster anlaşmalarla ister silah zoruyla sonuçlandırılmış olsun, çözümler geçici olmuş, düşmanlıklar dostluklar çok kısa sürelerde insanları şaşkırtacak derecede değişikliklere uğramıştır (3).

Bu şekilde Makedonya meselesi özelinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma dönemiyle ilgili genelde açıklamalar yaptıktan sonra, şimdi de sözkonusu layiha'da yer alan olaylar ve görüşlerle ilgili olarak tek tek değerlendirmelerde bulunabiliriz.

Layihâ'nın başlığı " İngiltere Hükümetinin Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin Başlıca Düşmanı olduğu ..." şeklindedir. Devletlerin ne dostu ne düşmanı vardır. Her iki kavram da soyuttur. Zaman içinde değişir. XX.y.yıla gelindiğinde, iktisadi ilişkiler her şeyin üstünde yer almıştır. Devletin gerek iç işlerinde gerekse dış ilişkilerinde en önemli rolü oynamıştır. Makedonya meselesi de yalnızca siyasi değildir. Coğrafi olarak Makedonya'yı tanımlamak zordur. Doğal sınırlarını çizmeye kalkışmak kolay değildir. Bugünkü Yugoslavya , Yunanistan, Bulgaristan doğrudan, Arnavutluk, Türkiye, Romanya vd. Avrupa devletleri dolaylı olarak Makedonya meselesiyi ilgilidirler. Nüfuz alanları peşinde koşan hiçbir devlet dünyanın bir köşesinde meydana gelen- getirilen sorunlara seyirci kalmamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu XIX.y.yılda pek çok kayıplara uğramıştır. Bu kayıpların nedenini salt İngiltere Devletinin izlediği politikada aramak (4) yanlıştır. Bu dönemde Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya'nın da izlediği politika İngiltere'ninkine benzemektedir. Yayılmacı politikaları, kültürel, ekonomik vb. alanlarda açıkça görülmektedir.

XIX.y.yıla gelindiğinde devletlerarası ilişkilerde yalnızca savaş ilanları ve bunu izleyen askeri hareketle sorunların çözümü yoluna gitme kuralı geçerli değildir. Oldu-bittilerle ekonomik, siyasal yaptırımlarla da devletler amaçlarına ulaşabilmişlerdi. Çeşitli kayıplara uğramış olmak için mutlaka bir **savaşı kaybetmek** (5) gerekmiyordu. İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş yapmadığı halde sürekli Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere lehine zarara uğramış olması yalnızca İngiltere'nin düşman olarak değerlendirilmesini (6) gerektirmemekte, bu kolay yol gerçek nedenlerin görülmesine engel olmaktadır.

3) Şarl Velay, " **Bahr-ı Sefid Meselesi** " çev: Fuat Münir, İstanbul 1331 (1915)'de olduğu gibi sorunu ayrı ayrı her devletin bakış açısından ele alıp, karşılaştırmak gerekir.

4) **Layihâ**, S:1 s: 1-6. (Bundan sonra sadece sayfa ve satır numaraları verilecektir. İlk rakam sayfayı ikinci rakam satırı gösterecektir.)

5) 1, 6-9

6) 2,2-3

Osmanlı İmparatorluğu 19.yılıda dönemin Büyük Devletlerinin izledikleri politikalar sonucu pek çok sorunla karşılaşmıştı. Bunları layihada sıralandığı (7) şekilde benimsemek imkansızdır. Çünkü bu sorunlar hem sayıca hem de ortaya çıkış nedenleri ve gelişmeler sırasında sözkonusu devletlerin çıkarları gereği yalnızca İngiltere ile bağlantılı değildir. Başbakanlık Arşivinde bu dönemdeki Osmanlı İmparatorluğu'nun sorunlarıyla ilgili sayısız belge bulunmaktadır. Layihada sıralanmış olanlarla ilgili yalnızca Yıldız tasnifinde değerlendirmeyi bekleyen pek çok dosyalar var. Kaldı ki , bu tür sorunları ve nedenlerini her yönüyle açıklayabilmek için konuyla ilgili uzaktan-yakından bütün devletlerin arşivlerinde bulunan belgeleri incelemek bilimin gereğidir.

Bu dönemde, tarihin her çağında örnekleri görüldüğü üzere, Devletler kendi çıkarları gereği başka devletlerin işlerinde gözüken sorunlardan yararlanmaya, dahası sorun yoksa çıkarmaya çaba sarfetmişlerdir. Bu yola baş vuran yalnızca İngiltere değildir.XIX.yılıda Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalan yörelerde irili ufaklı pek çok devlet ekonomik nüfuz alanı peşinde koşmuşlar,imparatorlukların etnik,kültürel,dini,ekonomik vb.yapılarının açıklarından yararlanmasını bilmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu bu sonuçtan kendini kurtaramamıştır.Bu nedenle sayılan sorunlarda ve Makedonya meselesinde " içerden içeriye İngilizlerin parmakları vardır" (8) anlatımı eksik kalmaktadır.

İngiltere ve benzer politikaları izlemiş olanların kendi etki-çıkâr alanlarına başka devletleri yaklaştırmak istemedikleri, bu konuda rakib olarak gördüklerini bu alanlardan uzak tutmaya çalıştıkları gerçeğinden hareket ederek layihanın 3.sayfa 3-12.satırları arasında dile getirilen görüşlere katılmamak mümkün değildir. Balkanlarda, XIX.yılıda , Bulgaristan , Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu aleyhine topraklarını genişletmek istemeleri ve bu yolda çıkardıkları olayların, eşkiyalık vb.hareketlerinin tarihine,buna paralel olarak Osmanlı yönetiminin vaad ettiği düzenlemelerin uygulamasına bakıldığında İngiltere içinde olmak üzere pek çok devletin politik etkinliği görülmektedir.(9)

Makedonya meselesinde yalnızca Bulgar emelleri ve eylemleri sözkonusu değildir. Bu nedenle, " **Bulgarlara Girit'i misal olarak İrae edip** " " ..fikir ve ihtimalatı Bulgarların zihinlerine ilka olunmuş" (10) gibi görüşler hem eksik,hem yanlış hem de hafiftir. Sorunlara yüzeysel bir yaklaşım biçiminin ürünüdür.

7) 2,6 vd.

8) 3,8

9) 3,13-17

10) 4,2-8

Makedonya'daki eşkiyalık hareketleri tek bir etnik unsurun, tek bir bölge devletinin ve tek bir dış ülke desteğinin sonucu yaptığı çalışmalarla ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle layiha sayfa : 4 satır: 9-14'de Bulgar komitelerinin silahlı eylemleriyle ilgili ileri sürülen görüşlere katılmakla birlikte, eksik olduğunu da belirtmek yerinde olur.

1899 yılında Makedonya Bulgar komitelerinin girişimlerinin sonuçsuz kalmasıyla ilgili olarak gösterilen nedenler (11) ilk bakışta göze çaracak nitelikte olanlardır. Makedonya meselesiyle ilgili olan bütün devletlerin içinde buldukları anlaşma ya da anlaşmazlık durumlarına, aralarındaki çelişkelere, dahası diplomasi diliyle o günlerin dünya konjonktürüne bakarak karar vermek daha doğru olurdu. Nitekim, layihanın sayfa :5 satır : 1-9'da bunu kısmen de olsa görmek mümkündür.

1896 Girit olayları ve bunu izleyen 1897 Türk-Yunan Savaşı (12) Balkanlar ve Akdeniz politikasıyla ilgili bütün devletlerin gözü önünde, çeşitli baskılar altında yapılmıştı. Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu yalnız başlarına savaşmış gözükmeyle birlikte, barış görüşmelerinde daha açık ortaya çıktığı şekilde, yalnız değillerdi. Bu savaş sırasında Bulgaristan ve Sırbistan'ın Devlet-i Aliyye'ye taarruz etme fikir ve niyetlerine " bir harb-i umuminin vukua gelmesi ihtimalatından havf ve endişeye düşer olan " Avrupa devletleri ile Ruslar'ın müsaade etmedikleri (13) konusuna gelince; bu tarihlere Girit ve Makedonya dahil olmak üzere " Şark Meselesi " konusunda anılan devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları göz ardı ederek, böylesi bir karmaşık olayı, iyi niyetli bir girişim, kötülükleri engelleme olarak sunmak yanlış olsa gerek.

Makedonya Bulgar komitesinin Girit olaylarını **Sofya'da bulunan düvel-i muhtelif memurlarına arz ve takdim kıldıkları bir muhtirada** (14) örnek göstermeleri, benzeri bir sorunu Makedonya'da gerçekleştirmek istemeleri ve bu yolda girişimlerde bulunmalarına gelince; Toprak bütünlüğü Büyük Devletlerin kefaleti altına alınmış Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının adım adım tasfiyesi yollarından birini göstermesi bakımından önemlidir. Önce kargaşa ve silahlı eylem, sonra Büyük Devletlerin müdahalesi, muhtariyet ve elden çıkış. Başka bir anlatımla , karışıklık çıkan, müdahaleye maruz kalan bölgenin herhangi bir Büyük Devletin nüfuz alanına girmesi. Sömürge imparatorluklarının klasik yayılma biçimi.

Girit'te 1896 olayları ve bunu izleyen 1897 Türk- Yunan Savaşı ve sonrası durum, yalnızca adanın nüfus yapısıyla ilgili değildi. Makedonya meselesini de

11) 4,13-17

12) **Bkz:** Sabri Sürgevil, " 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ve İzmir " **Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara 1986, s:296-316. Hüseyin Nesimi, **1312 Girit Hallesi** , 1.cüz 1312,2.ve 3.cüz1313,4.cüz 1314, Hanya, Yusuf Kenan Matbaası.

13) 5,10-17

14) Muhtıra ve Zeyli için bkz: 6,7 ve 9,2

doğuran yalnızca buralarda yaşantılarını sürdürmekte olan muhtelif milletler ve aralarındaki rekabet değildir. Bu konuda " Milletlerden her birisi millet-i salreye galip ve hakim olmak fikr-i daimisini beslemektedir " (15) şeklinde bir açıklama Makedonya meselesi gibi çok yönlü, uluslararası bir meseleyi basite indirgemektir.

Nitekim, sayfa :10 satır: 4-7'de herhangi bir teşebbüsde bulunan bölgedeki etnik unsurlardan birinin, nasıl bir başka merkeze müracaat etme zorunluğunu hissettikleri dile getirilmektedir. Burada verilen Petersburg ve Viyana örneklerini çoğaltığımızda Berlin, Londra,Paris,Roma ,İstanbul ilk anda karşımıza çıkacak olan merkezlerdir.

Doğu Rumeli şimendüfer hattıyla ilgili olarak Bulgaristan'ın girişimleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun işi oyalaması ve Prens Ferdinand'ın da Stanbulof'un işi oldu-bitti'ye getirme yolundaki önerisine iltifat etmemesi ve sonuçta Stanbulof'un istifa etmek zorunda kalması konusundaki bilgilerin (16) kayd-ı ihtiyatla karşılanması gerekir. Çünkü bu hat çok önemli bir bölgede yer almaktadır. Berlin-Bağdat hattı üzerinde bulunmaktadır. Avusturya'nın ve Almanya'nın " Şark'a doğru " politikalarıyla, bütün Büyük Devletlerin Boğazlar (Çanakkale ve İstanbul) politikaları göz önünde tutularak sözkonusu projenin değerlendirilmesi gerekir.

Bulgar meselesinin ortaya çıkışından sonra " Hükümet-i Senlyye'nin Bulgarların ahval-i dahilîyesine... Makedonya'da hükümferma olan ahval-i siyasiye'ye dair vakt ve zamanıyla layıkıyla ve etrafıyla ahz-ı malumat etmiş olduğu...ıcab eden tedabir ve tertibat-ı askeriyeyi ittihaz ve ahzda kusur etmemiş ldi..." görüşlerine iltifat etmemek gerekir. Bir kere bu konuda Osmanlı Hükümeti'nin inisiyatifi sözkonusu değildir.Yapılan çalışmaların yetersizliği (17) ortadadır. Sözkonusu layihada, Yıldız'a sunulmuş olması nedeniyle,böyle bir ifadenin kullanılmasına gerek duyulması doğaldır.

" Makedonya'da zuhura getirilecek iğtişaşatta ihtihsal-i netayic edebilmek mutlaka Avrupa Devletlerinin hiç olmazsa anlardan bazılarının Bulgarlar ve Sırlara istinadıyla mümkün olacaktır " (18) ve devamında Makedonya'da bir karışıklığın çıkmasını önleyici şartla ilgili görüşlere genelde isabetlidir diyebiliriz. Fakat, unutmamak gerekir ki, olaylar her zaman Avrupa Devletlerinin istekleri doğrultusunda gelişmemiş ve gerçekleşmemiştir. Nitekim bu layiha'nın yazılışından sonraki tarihlerde kastedilen Avrupa Devletleri'nin istekleri dışında oluşumlar da görülmüştür.

15) 10, 3-4

16) 10,13 ve 11,6

17) Uzer,a.g.e, s: 1-24, 80,81 vd. 140 vd.

18) 11, 12-13

Balkan ittifakı gibi. Sözkonusu Avrupa Devletleri önceden bunu tahmin edemedikleri gibi, Balkan Savaşları öncesinde statükonun korunacağını ifade eden görüş ve beyanlarda buldukları halde, savaşta ortaya çıkan yeni duruma uyum göstermekten geri de kalmamışlardı.

1899 baharında Sofya Makedonya Bulgar komitesi tarafından gerçekleştirilmek istenen ihtilalatı o dönemde Avrupa Devletlerinin onaylamadıkları doğrudur. Rusya ve Avusturya'nın Balkan politikaları gereği Makedonya meselesine doğrudan veya dolaylı yollardan müdahaleleri kaçınılmazdı. Almanya ve Fransa'nın bölgede statükonun devamında sayısız yararları vardı, yatırımları diğer devletlere göre daha fazlaydı. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede egemenliğini sürdürmesini doğal olarak isterlerdi. İtalya Balkan yarımadasının batısında kendi lehine oluşumların peşindeydi. Doğrudan, tek başına bir oldu-bitti yaratabilecek güçte olmadığı için devletlerarası denge politikası izlemekte, beklemekteydi. Bu konularda layihanın sayfa : 12 satır : 1-4'de belirtilen görüşler isabetlidir.

Makedonya meselesiyle doğrudan ilgili olan Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan hatta Romanya ve Karadağ'ın birbiriyle ve Osmanlı İmparatorluğu'yla ilişkileri hakkında dile getirilen görüşlerin (19) daha sonraki gelişmeler göz önünde tutulduğunda , isabetsizliği ortaya çıkmaktadır. Şöyleki; Makedonya'da daha sonraki yıllarda beklenen ihtilalat gerçekten alev almış fakat " Avrupa Devletleri hasb el mecburiye müdahale edeceklerdir " görüşünün aksine gelişmelere seyirci kalmayı yeğlemişlerdir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu aleyhine oluşan Balkan ittifakı başarıya ulaşsa bile aralarındaki sorunların çözümü için hakeme ihtiyaç duyacaklarını, hakemin de kendileri (Avrupa Devletleri-Düvel-i Muazzama- 6 Büyük Devlet) olacağını biliyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu da bu usulün, kendi aleyhine sonuçlar verdiğini gördüğü halde, karşısında değildi. Bu durumdan en çok İngiltere'nin yararlanmakta oluşu, bütün sorunların altında İngiliz parmağı olduğunu isbata yeterli değildir. Parasal konularda Fransa'nın, askeri konularda Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde nüfuzu bir hayli yüksekti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun inisiyatif kullanamaz hale geldiği bu dönemde, dış müdahalelere neden olmayacak bir politika izlemesi gerekmekteydi (20). Bu teşhisin doğruluğu tartışılmaz. Aynı şekilde hakem usulünü kabul etmek peşinen bazı egemenlik haklarından vazgeçmek demektir. Hakların savunulması bir süre sonra imkansızlaşmaktadır. Gerek 19.y.yıl gerekse 20.y.yıl'da Osmanlı İmparatorluğu buna güzel örnekler olan olaylarla karşılaşmıştır. Hakemlerin verdikleri kararı, hükmü, harfiyen kabul ve uygulamaya, bu usulü kabullenmiş olanlar, zorlanmışlardı.

19) 12, 5-8 ve 13, 1-8

20) 13, 16-17

Kendi aralarında, sömürgelerinde, amansız bir iktisadi savaşı sürdüren, Kültürel, Askeri, Ekonomik vb. güçleriyle nüfuz alanları kavgası veren devletlerin, dostluğuna, insafına vs. sine sığınmak,bundan yarar ummak doğru değildi. Devlet-i Aliyye aleyhinde husumet beslemekte olan-olmayan ayrımı yapmak (21) yanlıştı. Nitekim bu çelişki layihada birbirini izleyen iki cümle arasında açıkça görülmektedir.

Çözüm yolu, gerçekten işin ciddiyetine uygun şekilde soruna eğilmek, sükuneti öncelikle sağlamak, bu işi yaparken bile dış müdahalelere fırsat vermemek(22) gerekiyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bu işin üstesinden gelmesi kolay değildi.Çünkü , layihada belirtildiği (23) gibi " **Şark Meselesi** " bir bütün olarak ilgili devletlerin dikkatlice izledikleri sorunlar demetiydi. Birini diğerinden ayırmak kolay değildi. Makedonya'da olduğu gibi her tarafta ,ilk fırsatta olaylar çıkarmak isteyen odaklar vardı. Makedonya, Trakya , Boğazlar, Batı Anadolu, Girit,Suriye, Hicaz, Yemen vb. yöreler birer barut fiçisini andırıyordu.

Makedonya'da olayları başlatabilecek güçler arasında; " **Sofya Makedonya Bulgar komiteleri, Doğu Rumeli ve Makedonya'daki dahilli komiteler, İngiliz Konsolosu, Bulgar ve Sırp konsolosları** " (24) olarak sıralanmaktadır, ki bunları yeterli kabul etmek büyük bir yanlıgı olurdu. Çünkü, Makedonya Meselesi Osmanlı İmparatorluğu'yla yalnızca Bulgaristan, İngiltere ve Sırbistan arasında değildi. Böyle bir ayırım yapmak amaçlıdır. Nitekim. layihanın sayfa : 15 satır:2 vd. da bunu görmek mümkündür.

-İngilizler, Devlet-i Aliyye'nin birinci derecede düşmanıdır. - İngiltere, Avrupa Devletlerinin de yegane hasım ve rakibidir. Böylesine peşin kabullenışten sonra Çin'den, Hint'e, Transval, Mısır, Sudan ve Yemen'e, Girit meselesinden Ermeni ve Makedonya iğtişaşatına kadar, her yerde ve olayda İngiliz (25) politikasının rol oynadığını ileri sürmek kolaylaşmaktadır. Oysa tarihi olayların nedenlerini böyle teke indirmek işin kolayına kaçmaktır. Pek çok etkenin rol oynadığı olaylarda, aktif-pasif her gücün olayla bağlantısını ortaya koymak gerekir. Bazen etkin gibi gözüküenlerin etkileri pasif gözüküenlerden daha az olmuştur. Bazen de küçük bir olay pek çok olayın başlamasına neden olmuştur. Büyük yankılar uyandıran olaylardan sonra hiç denilecek düzeyde gelişmelerin ortaya çıktığı da unutulmamalıdır.

XX.y.yıla girilirken uluslararası etkinliğinden dolayı İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nda sivil-asker-aydın her kesim üzerinde öyle bir izlenim uyandırmıştır

21) 14,6-9

22) 14,9-10

23) 14,11 vd.

24) 14, 14-17 ve 15,1

25) 15,6-8

ki, dost düşman ayrımı yapılmaksızın " İngiltere 'nin elinin ulaşamayacağı yer, altından kalkamayacağı hiç bir problem yoktur. İyilik ve kötülüklerin hep arkasında İngiltere vardır. " kanısı yaygınlaşmıştır. Bu nedenle İngiliz diplomatlarına endişeyle karışık, korkulu, çekinilmesi gereken, aynı zamanda saygıda kusur edilmemesi gereken kişiler gözüyle bakılması (26) kaçınılmaz olmuştur. Zaman içinde devletlerin uluslararası ilişkilerde etkinliklerinin, kendi iç işlerindeki sosyal ekonomik, kültürel vb. sorunlarına, karşı tarafların durumlarına bağlı olduğu gerçeği gözardı edilmiştir. İngiltere, bu dönemde üzerinde güneş batmayan büyük bir sömürge imparatorluğudur, güç kaynağı buradadır. Ancak rakipsiz değildir. Hem denizlerde hem de karalarda rakipleri vardır. XX.y.yıla bu görüntüyle giren İngiltere üst üste gelen savaş, ekonomik bunalım, tekrar savaş ve sonrasında bir hayli değişmiş, yerini yeni güçler almıştır.

Makedonya'nın geleceği üzerinde, doğrudur,1900'lü yılların başında, İngiltere etkili olabilecek bir görüntüye sahipti. Fakat bu uluslararası arenada ne Büyük Devletler ne de Balkan Devletleri yalnız değillerdi. Güney-Doğu Avrupa'nın siyasi haritasını tek yanlı olarak değiştirmeye kalkışmak kolay değildi. Başarı şansı çok azdı.Nitekim kısa bir süre sonra Bosna-Hersek, Epir, Doğu Rumeli, Makedonya, Batı Trakya vb.yerlerde yaratılmak istenen oldu-bittiler taraflara çok pahalıya mal oldu. Günümüze değin sürüp gelen sorunların nedenleri arasında yer alması bakımından bu dönemdeki gelişmelerin iyi bilinmesi gerekir.

İNGİLTERE HÜKÜMETİNİN DEVLET-İ ALİYYE-İ OSMANİYENİN BAŞLICA DÜŞMANI OLDUĞU VE MAKEDONYA MESELE-İ MÜHİMME-İ SİYASETİNİN SEBEB-İ ZUHURU

S:1

s:1- Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile yalnız suret-i zahirede münasebat-ı dostanede bulunan ve Mısırlılar, Hindliler, Sudaniler

2-... ilaahir gibi daimi surette islamlar aleyhinde ittihaz ve takib etmiş olduğu meslek-i siyasiyeden dolayı guya islamiyet

3- Lehinde bulunduğunu gösteren İngiltere devleti şu son 20-25 sene zarfında devlet-i aliyye-i Osmaniye'nin birinci derecede

4- düşmanı makamına geçmiştir. Zira müddet-i mezbure zarfında İngilizlerin devlet-i aliyye-i Osmaniye aleyhine ittihaz etmiş

5- oldukları meslek-i siyasiye-i hazıra yüzünden olarak devlet-i aliyye'nin dışarı olmuş olduğu zarar ve ziyân derece-i gayede

6- azim ve ehemmiyetlidir. Devletler yekdiğerleriyle harb iderler mağlub olan taraf şerait-i muahede iktizasınca zarar ve

7- ziyân ve hasarat-ı külliyye giriftar olu.herhangi bir devletin malik olduğu kıtaatından arazisinden müstemlekatından

8- veya sairesinden aher bir hükümete terki, bunların diğeri bir devlet tarafından zapt ve işgali, ahval-i dahiliye-i kesiresinde

9- azim tebeddülâtın vukua gelmesi ve velhasıl vakt-i sulhda her bir nokta -i nazardan gayb etmesi ancak o devletin

S:2

s:1- vereceği bir harbdeki mağlubiyetin neticesi olarak vukua gelen şeylerden ibaret bulunduğu şek ve şüpheden

2- azadedir.Halbuki , devlet-i aliyye-i Osmaniye İngilizlerle bir harb etmediği halde daimi surette anlardan

3- zarar görmektedir ki bu husus İngilizlerin devlet-i aliyye-i Osmaniye'nin birinci düşmanı olduğuna bir delil-i azimdir.

4- İngilizlerin daimi surette devlet-i aliyye-i Osmaniye aleyhine ittihaz etmiş oldukları meslek-i politika-i hasmane neticesi

5- olarak devlet-i müşarün-ileyhanın az zamanda fakat külliyyetli mikdarda gayb ettiği kıtaat ile duçar

S:2

s:6- olmuş olduğu ahval-i müşkile-i dahiliye-i siyasiye ve zarar ve ziyan:

7- Kıbrı adasının elden gitmesi

8- Mısır mesele-i mühimme-i siyasiyesi

9- Yemendeki Arapların igtışaşat-ı muhtelifesi

10-Ermeni vukuat ve igtışaşat-ı mükerreresi (X)

11-Girit mesail-i mühimmesi

12-Devlet-i aliyeye-i Osmaniye- Yunanistan muharebesinin zuhuruna sebep

13-Makedonya mesele-i müşkile-i azimesinin sebep-i zuhuru

14-Devlet-i aliyeye-i Osmaniye Ruslarla vermiş olduğu seferde anlardan bu kadar zarara uğramamıştır.Makedonya

15-mesele-i mühimme-i siyasiyesinde dahi içerden içeriye İngilizlerin parmakları vardır. Çünkü ötedenberi

S:3

s:1- İngilizlerin ittihaz etmiş oldukları meslek-i siyasiye-i katiye:

2-Umum memalik-i şahanenin herhangi bir tarafında her ne suretle olursa olsun şayan-ı münakaşa bir mesele-i müşkile-i siyasiye

3-(Bir şark meselesi) vücuda getirmeğe sarf-ı say ve gayretle daimi surette Avrupalıları ve bhusus Rusları mesail-i

4-mezkure ile işgal ederek bu vechle Rusların nazar-ı dikkat-i harikuladelerini Hintten tebid etmek ve Avrupa

5- Hükümetinin efkar ve enzarını Mısır ve Sudan mesail ve kıtaatından uzaklaştırarak Hintde, Mısırdı,

6- Sudanda, Transvalde...ilaahir istediği gibi oyun oynamak hususunda serbest kalmaktır.

7- Ötedenberi İngilizler vücuda getirdikleri mesail-i şarkiye ile Rusların Avrupalıları derece-i gayede

(x) Ermeni vukuat ve igtışaşatını meydana getiren yalnız İngilizlerdir.İngilizlerin igtışaşat-ı mezburuden maksatlarının neden ibaret bulunduğu dair ayrıca bir muhtıra arz ve takdim olunacaktır.

S:3

s:8- işgal idüb bir cihetten maksadına nail olduktan maada diğer cihetten dahi mesail-i mezburenin hal ve faslı neticesi olarak

9- semere-i külliye iktifatına ve istifade-i cesime istihsaline muvaffak olmaktadır. Mısır Girit... ilaahir gibi.

10- Binaanaleyh İngilizlerin meslek-i politikaları bir taşla iki kuş vurmak kabilindendir.

11- Bircümle mesail-i şarkiyeden suret-i katiyede müstefid olan İngilizler bir Makedonya meselesinin zuhuruna çeşm-i çehar ile

12- intizar eylemekte ve Makedonyada dahi iğtişaşatın meydana gelmesine hafiyeten yardım eylemektedirler.

13- Balkan hükümat-ı hazırası meyanında en ziyade ... terakkiye haris ve meyyal ve günden güne harikulade

14- bir surette terakki etmekte bulunan Bulgarların beslemekte oldukları niyat-ı cengcuyaneyi, hissiyat-ı vatanperveraneyi

15- efkar-ı tecavüzkaraneyi, tevsi-i memalik arzusunu, Makedonyada devlet-i aliyye-i Osmaniye arazisi dahilinde

16- meskun Bulgar millet ve anasının himaye ve tahlisleri hususunu ve Sırpların dahi Bulgarlara nazaran hemen aynı

17- fikir ve niyette bulunmalarını ve Makedonya kıtası dahilinde mevcut milel-i muhtelifenin ahvalini nazar-ı mütalaaya alan

S:4

s:1- İngilizler bu nevi iğtişaşatın vukua gelmesindeki suhuleti ve andan edilecek istifadeyi göstermektedirler.

2-İngilizler Makedonyada bir ihtilal çıkarmak fikir ve maksadıyla Bulgarlara Girit'i misal olarak irae idüb

3- Girit'teki ahali-i hiristiyaniyenin icra ettikleri ihtilalat ve mukavematın neticesi olarak istiklaliyetleri

4- ilan olunduğu gibi Makedonya'da bulunan Bulgarlarına aynı suretle vücuda getirecekleri iğtişaşat sayesinde

5- anların dahi Devlet-i aliyye-i Osmaniyenin taht-ı idaresinden çıkarılarak aher bir hiristiyaniya guvernörün emr ü idaresi

S:4

s:6- altına tefviz ile istiklaliyet ve serbestilerinin ilan olunabilmesi fikir ve ihtimalatı Bulgarların zihinlerine

7- ilka olunmuş ve zaten tecavüz ve tevsi-i memalik etmek arzu ve fikrinde bulunan Bulgarların şu vechle dahi ekmeklerine

8- tereyağ sürülmüş demek olur.

9- Bulgarlar Makedonyada azim bir ihtilal vukua getirmek maksadıyla gerek Bulgaristan'da Sofya'da

10- (Makedonya Bulgar Komitesi) gerekse Rumeli-i şarki'de ve bizzat Makedonya dahilinde bir takım dahili ihtilal

11- komiteleri teşkil eylemişlerdir. Mezbur dahili komitelerin kendilerine mahsus esami ve işaretleri olduktan başka

12- ayrıca esliha ile (hatta Manliher * tüfekleriyle) dahi müsellahtırlar 1899 sene-i efrençiyesinin ilkbaharına doğru

13- ihtilal kıyam olunmak üzere hafiyeten tertibat-ı lazimedede bulunmuş ve bu babda komite reisleriyle komite heyetlerine

14- ve sair icab edenlere evamir-i lazime ita olunmuş iken mahaza cenab-ı hakkın lütuf ve inayetiyle bunları mevki-i icraya

15- koymağa muvaffak olamamışlardır. Çünkü Bulgaristan prensinin vefatı o zaman Bulgaristan'da vukua

16- gelen tebdil-i vükela ve memurin -i ileyh kabineler beynindeki mübâyenet ve ziddiyet, Bulgaristan dahilindeki karışıklık

17- gibi cümlesi bir ana tesadüf eden vekayi-i mühimme öyle bir ihtilalin zuhuruna mani olmuştur. Bununla beraber,

S:5

s:1- bu esnada şöyle bir ihtilalin zuhuruna Ruslar tarafından dahi suret-i katiyede müsaade olunmaması ve ötedenberi

2- Devlet-i aliyye ile Bulgaristan emareti arasında münazaunfih olan Bulgar şark şimendüferleri imtiyazının devlet-i

3- müşarün-ileyh tarafından Bulgarlara ita olunması hususu da Bulgarları bir dereceye kadar teskin etmeğe sebep olmuştur.

* Mannlicher

S:5

s: 4- Mamafih Avrupa Devletleri sulh-ı umumiye muhafaza etmek maksadıyla şu esnada Makedonya'da böyle bir ihtilalin

5- zuhurunu asla arzu etmediklerinden düvel-i müşarün-ileyha Bulgaristan emaretine mümkün olduğu merteye işi sulhen hal ve fazla

6- say ve gayret etmesini ve Makedonya'da çıkacak iğtişaatdan bir netice-i azime istihsal olunamayacağını tavsiye ediyorlardı.

7- Bulgarların Makedonya'da vukua getirecekleri ihtilalden haberdar olan Avrupa gazeteleri Balkanlardan

8- karın kalkmasıyla beraber yani 1899 sene-i efrençiyesinin ilkbaharına doğru iğtişaat-ı mezburenin baş

9- göstermeğe başlayacağına dair malumat ve havadisat ita ettiler.

10- Girit meselesinin bidayet-i zuhurunda ,Girit adasının düvel-i muhtelif donanmaları tarafından abluka edildiği esnada

11- Yunanlılara ilan-ı harb edilmezden evvel seferberlik devrinde ve nihayet Devlet-i aliyye-i Osmaniye-Yunanistan

12- seferinin başlangıcında Bulgaristan emareti ordusunu seferberliğe vaz ederek Makedonyadaki Bulgar millet

13- ve anasıyla müttehiden icra-yı hareket etmek için Devlet-i aliyye'ye taarruz etmek fikir ve niyetinde bulunduysa da o anda

14- bir harb-i umuminin vukua gelmesi ihtimalatından havf ve endişeye duçar olan Avrupa devletleriyle Ruslar

15- Bulgaristan'a müsaade etmediler. Sırlılar ise aynı suretle Bulgarlar gibi ordusunu hal-i seferiye geçirerek tecavüze

16- fırsat ve meydan arıyordu.

S:6

s:1- Makedonya Bulgar komitesi tarafından Sofya'da bulunan düvel-i muhtelif memurlarına arz ve takdim kılınan muhtırada

2- Girit meselesinin suret-i halli ve Girit adasında meskun hiristyanların ihtihsaline muvaffak olmuş oldukları istiklaliyet vesaire

3- zikr ve dermeyan ve Girit ile Makedonya mesele-i siyasiyesi mukayese olunarak her ikisi arasında mevcut olan

S:6

s:4- müşabehet-i tamme izah ve irae edilmiştir. Girit'teki hristiyanların muvaffakiyat-ı azimelerini ve Girit meselesinin

5- suret-i fasl ve hallini mükemmel bir misal olmak üzere arz ve irae eden Bulgar komiteleri kendilerinin teşebbüsünün dahi

6- bir hüsn-i neticeye müncer olacaklarını kaviyyen ümid etmektedirler.

7- Sofya Makedonya Bulgar komiteleri tarafından Avrupa devletlerinin Sofyada bulunan

8- memurlarına arz ve takdim kılınan muhtıranın mündericatı bervech-i atidir :

9- Makedonya dahilinde meskun ahali-i hristiyanıye mezheblerinin muhafaza edebilmek için beş asırdan beri Türklerin

10- efal ve hareket-ı zalımane ve gaddaranelerine ibraz-ı mukavemet etmektedir.

11- Yunanistan , Romanya, Sırbistan ve Bulgaristan hükümatı bugünkü günde Devlet-i alıyye-i Osmaniye'nin boyunduruğu

12- altından kurtulduğu halde 2.000.000 hristiyanla meskun bulunan Makedonya kıtası niçin kurtulmasın

13- Makedonyada mevcut iki milyon ahali-i hristiyanıyenin kesret adedini nazar-ı dikkat ve itina ve ehemmiyete alan

14- Sofya Makedonya Bulgar komitesi Avrupa'ya müracaatla düvel-i muhtelifenin bu cihete nazar-ı dikkat ve merhametini son derecede

15- celb etmeğe mecburiyet-i kaviyye his etmektedir. Makedonya ahval-i hazırasının tadil ve ıslahına dair hükümet-i

16- seniyye ve Bab-ı ali canibinden şimdiye değin vaad ve irae olunan tanzimat ve ıslahat (yani / metinde boşluk var /).

17- asla mevki-i fiil ve icraya konulmadı. Girit vukuat ve mesele-i siyasiyesi bu babda bize başlıca üç şeyi

S:7

s:1- isbat etmektedir. Birisi Avrupa devletlerinin müdahale-i cebriyesi olmaksızın ve düvel-i ecnebiye askeri vasıtasıyla

2- memalik-i Osmaniye'nin icab eden bir kısmı işgal olunmaksızın / metinde boşluk var/ denilen şeylerin devlet-i alıyye-i Osmaniye'de

S:7

s:3- kuvveden fiile ihracı hususunun gayr-i mümkün olduğu. saniyen :muhtariyet-i idare-i mahalliye olmaksızın tanzimat

4- ve ıslahat-ı muayyenenin mevki-i fiil ve icraya konamaması. salisen: taht-ı tabiyet ve idaresinde bulunan ahalden

5- bir kısm-ı aziminin itimat ve emniyetlerini celbe muvaffak olamayan hiç bir hükümetin nail-i hayat olamayacağı

6- Makedonya ahali-i hiristiyaniesini milel ve ecnası muhtalife-i kesireden mürekkebe bulunmasından naşi bir muhtariyet-i idare teşkil ve tesis

7- edilecek derecede münasib bir miktarda bir cemiyetin teşkil olunabilmesi ihtimalinin harikulade müşkil bir mesele

8- olması hususu mülahaza edilerek bu babda izahatatta bulunuluyorsa da izahat-ı mezbureye mahal yokdur.

9- Çünkü: Makedonyaki hiristiyanların milel ve mezahib-i muhtelifede bulunmalarından naşi beynlerinde bir ittihat husule getirilemeyeceği

10- zan ve mülahaza ediliyor,fakat, suret-i sathiyeye ve zahirede olan şu mübayenet ve muhalefet tahtında öyle bir ittihat-ı kavi ve azim

11- hümük fermadır ki Avrupa devletleri Makedonya meselesini ellerine alır almaz iş bu ittihad-ı hakiki heman meydana intişar edecektir.

12- Bunun için mutlaka işe Avrupa'nın müdahale etmesi iktifa eder. hatta memalik-i Osmaniyede bulunan hiristiyanlar işin daha

13- ilerisine kadar giderek Avrupa'ya karşı şunu hitab ediyorlar: ancak kan dökülmeye başladığını görünce müdahaleye

14- kıyam eden Avrupa devletleri bu suretle Türkler tarafından hiristiyanların katli ve telef olunduğunu müşahade ederek onlara bilcümle

15- efal-i zalimane ve vahşiyaniyelerini icraya fırsat vereceklerine meseleye vakt ve zamanıyla müdahale eylemiş olsalar daha ziyade şiar-ı

16- insaniyete muvafakatla hareket etmiş olurlar. Bu babda hiristiyanların sabır ve tahammülü artık son dereceye vasıl oldu. Şu hal-i esef

17- İştimalden haberdar edilen Avrupa hiristiyanların herşeyden büsbütün kat-ı ümid etmiş olduklarına asla taaccübde kalmasin

S:8

s:1- Sofya Makedonya Bulgar komitesi tarafından düvel-i muhtelifenin Sofya'da bulunan memurlarına

2- takdim kılınan salifüz-zikr muhtıraya bir de zeyl rabt ve ilave edilmiştir ki,

3- mündericatı şundan ibarettir :

4- Mezbur zeyl teşkilat ve tesisat-ı siyasiye ile memleketin usul-i idaresine dair adeta bir yalandan ibaretti.

5- Selanik, Manastır ve Üsküb gibi üç vilayetin heyet-i mecmuasından Makedonya'da yalnız müstakil bir vilayet teşkil ve tesis olarak

6- bunun merkezinin dahi Selanik şehri bulunması muvafık ve münasib görülmüştür ki salifüz-zikr müstakil vilayete Makedonya'da en

7- ziyade kesretli ve hakim olan millete mensub olmak ve beş sene müddetle bulunmak üzere bir vali intihab ve tayin edilecektir

8- doğrudan doğruya ahali tarafında müntehab mebuslardan mürekkeb bir meclis-i umuminin muaveneti vasıtasıyla mezkur vali vilayeti

9- idare edecektir. Hürriyet-i şahsiye, mesakinin tasarrufdan masuniyeti, serbestiyet-i mekatib, hürriyet-i matbuat ve matbuattan

10- sansürlerin refi hususları taht-ı temine alınacaktır. Memurin-i muhtelif vezaif ve memuriyetlerini eda ve ifa eylecekleri

11- mahallerde hakim olan milletin azaları meyanında intihab olunacaklardır. Vilayet dahilinde Türkçe gibi sair lisanla

12- dahi tekellüm edilecektir ve memurin-i mahalliye icab-ı halde istedikleri lisanı istimal eyleyeceklerdir. Her bir milletin

13- kesret ve adediyle mütenasib olmak üzere teşkil olunacak olan yerli milis askeri vilayete nasb ve tayin kılınan umum valinin

14- emr ve nezareti tahtına verilecektir. Bu suretle teşkil ve tesis olunan müstakil vilayet yalnız bir müddet-i muvakkata için

15- zat-ı hazret-i şehriyari'nin taht-ı idaresinde bulunacak ve işbu müddet zarfında buraya memurin-i aliye ile en büyük rütbede

16- bulunan zabitanın nasb ve tayinleri hususu dahi zat-ı hazret-i padişahi'ye aid olacaktır.

S:9

s:1- Avrupa devletlerinin icra edecekleri bir şey var ise o da bu babda bir imza vermek ve o imzayı zat-ı şevketmeab-ı

2- hazret-i tacdari'ye kabul ettirmekten ibarettir.

Mülahazat

3- Sofya Makedonya Bulgar komitesi tarafından Sofyadaki düvel-i muhtelif memurlarına arz ve takdim kılınan salifül-arz muhtıra

4- ve zeyl mündericatinin ve Bulgarların Makedonya meselesi hakkındaki efkarının mevki-i fiile konması suret-i umumiyede derece -i nihayede

5- müşkil bir meseledir. o zaman Bulgarlar bu hususda Ruslara müracaat ettilerse anlardan ruy-i muvafakat görmediler.

6- Rusya devleti canibinden Bulgaristan emaretine ita olunan resmi bir nota vasıtasıyla Ruslar Bulgarları bu meselede itham

7- ettikten maada şimdilik böyle bir ihtilale kıyam ve teşebbüs etmelerine dahi asla müsaade etmemişlerdir. Makedonya

8- mesele-i siyasiyenin suret-i halli Bulgarların ve Makedonya Bulgar komitesinin tefekkür ve mülahaza edemeyecekleri derecede güç

9- ve muallaktır. Bulgarlar Makedonya'nın şu halde kalmasını arzu etmiyorlar. Fakat, yanyana ve karmaşık bir halde

10- yaşayarak heyet-i mecmualarından yalnız bir heyet ve cism teşkil olunmasını asla arzu etmeyen 20 kadar muhtelif nesil ve mezahibde bulunan

11- milletlerin Makedonya'da tavattun ettikleri nazar-ı mütalaaya alınacak olursa hal ve fasl-ı meselede düçar edilecek olan

12- mesmuyatın cesamet ve ehemmiyeti büsbütün meydan-ı hakikate çıkar.

13- Velhasıl Makedonya'nın hal-i vaziyeti gayet müşevveş ve muallaktır. Girit ceziresi yalnız Türklerle hristiyanlar tarafından meskun

14- idi ki esasen oranın Türklerinin dahi hristiyanlardan dönme olmaları hususu düşünülecek olursa adada meskun

S:10

s:1- ahalinin cümlesinin bir nesilden bulunduğu farz ve kabul olunabilir. Halbuki-Makedonya'da Türkler, Arnavudlar,

2- Romanyalılar, Bulgarlar, Sırpılar, Yunanlılar, Koço ve Ulahları...ilaahir gibi ecnas-ı

S:10

s:3- muhtelifeden mürekkebin milletler iskan etmekte ve bunlardan herbirisi millet-i saireye galib ve hakim olmak fikr-i daimisini

4- beslemektedir. Millet-i mezbureden her biri kendi kuvveti, kuvve-i cebriyesi ve teşebbüsat-ı cebriyesi vasıtasıyla bir netice

5- istihsaline muvaffak olamadığı takdirde haricden bir isnad ve muavenet aramağa kıyam ederek bazen Sırbistan'a ve bazen

6- Bulgaristan'a veyahut aher bir hükümete müracaata ve Bulgaristan ile Sırbistan hükümeti dahi işi alevlendirmek ve maksad

7- ve hedeflerine vasıl olabilmek için Petersburg ve Viyana kabineleriyle müzakerat ve muhaberata girişmeğe mecbur olurlar.

8- Mesail-i şarkiye'nin hal ve faslı emrinde Bulgaristan ve Sırbistan hükümetinin düvel-i saireye müracaatları halinde ekseriyetle

9- maksad ve hedeflerine vusule muvaffak oldukları varsa da bu muvaffakiyet daimi değildir. Zira: Bulgarlar Makedonya

10- meselesi hakkında bir defa Ruslar tarafından hiç bir teşvik ve himayeye mazhar olmadılar.

11- Makedonya vukuatının suret-i zuhuru esbabını arız ve amik tedkik zımında o zamanda Sofya'da cereyan eden ahval

12- ve vekayi-i politikayı dahi nazar-ı mütaadan geçirmek ve bu cihetle Stoblof (Stambulof) un istifası ile malum olan

13- sara esbabı dahi mezbur iğtişaşata atf ve isnad etmek lazım gelir. Bulgaristan emareti tarafından inşa ettirilmesi

14- talep olunan Rumeli-i şarki şimendüfer hattının hükümetin büsbütün yerine ihale ve ita olunmasına dair Stoblof'un bir plan

15- tertib ve tanzim ve izhar etmiş olduğu ve salifül-arz plan vasıtasıyla tadil ve ıslah edilmiş diğer bir projenin

16- kuvveden fiile ihrac edilmesi hususu talep ve istida bulunduğu cümlelerin malumudur. Bulgarlar mezbur şimendüfer hattı

17- için olan teşebbüs ve projelerinin Bab-ı ali tarafından kabul ve tasdiki ve bu cihetle mevki-i fiile konması için müsaade ahzı

S:11

s:1- iktiza eylediğinden 1899 sene-i efrençiyesinin bir Şubatına kadar Bab-ı ali tarafından müsaadenin ita buyurulması hususu

S:11

s:2- Bulgaristan emareti canibinden istida ve istirham olunmuştu. Hükümet-i seniyye tarafından vakit ve zamanıyla bir emir ve cevap verilmemesinden

3- ve bu suretle Bulgaristan Rumeli-i şarki şimendifer hattına dair olan teşebbüsât ve sairelerinin yüzüstü kalmasından naşı

4- derece-i nihayede hiddetlenen Stanbulof hükümet-i seniyye'nin müsaadesini istihsal etmeksizin hatt-ı mezburun inşasına mübaşeret

5- olunmasını teklif ve bu babda ısrar dahi eylediyle de prens Ferdinand mülahazat-ı siyasiye-i umumiye ve ahval-i hazıraya binaen

6- Stanbulof'un efkârına tabiyet ve ısrarına havaleten say-ı itibar etmediğinden mümaileyh dahi istifa ederek her şeyden elini çekmeğe mecbur olmuştu.

7- Hükümet-i seniyye'yi daimi surette izaç ederek şiddet ve cebr ve tazyikat-ı fevkalade vasıtasıyla maksadına nail olabileceğini

8- zan ve mülahaza eden Stambulof fikrinde pek ziyade yanılıyordu.çünkü, hükümet-i seniyye Bulgarların ahval-i dahiliyesine

9- Bulgarlar tarafından vücuda getirilmesi melhuız olan iğtişâşata ve o zaman Makedonya'da hükümferma olan ahval-i siyasiyeye dair

10- vakt ve zamanıyla layığıyla ve etrafıyla ahz-ı malumat etmiş olduğundan Makedonya dahilinde Bulgar komitelerinin ihtilaline en

11- ziyade maruz olan mevaki ve cihatta icab eden tedabirin ve tertibat-ı askeriyeyi ittihaz ve ahzda kusur etmemiş idi.

Netice-i mülahazat

12- Makedonya'da zuhura getirilecek iğtişâşattan istihsal-i netayic edebilmek mutlaka Avrupa devletlerinin ve hiç olmasa

13- anlardan bazılarının Bulgarlar ve Sırpılara istinadiyle mümkün olacaktır. Şayet Avrupa devletleri sulh-ı umumiyi

14- muhafaza etmek isterlerse Makedonyada dahi bir karışıklık vukua gelmeyecektir.

S:12

s:1- 1899 sene-i efrenciyesinin ilkbaharına doğru Sofya Makedonya Bulgar komitesi tarafından vukua getirilmesi arzu edilmiş olan

2- ihtilalata (bir harb-i umumiden korkan) Avrupa devletleri ruy-u muvafakat göstermemişlerdi .Lakin ilerde Ruslarla Avusturyalıların

S:12

s:3- müdahale etmeğe mecbur olacakları şüphesizdir. Almanlarla Fransızların Makedonya meselesine karşı vaziyetleri metin olduğundan

4- anlardan bir havf yoktur. İtalyalılar ise Avrupa muvazenet-i umumiye-i siyasesine ve ahvale intizar etmektedirler.

5- Mağlubiyet acıları kalplerinin en derin köşelerinden bile henüz çıkmamış olan Yunanlılardan mesele-i mezbure hakkında

6- ve devlet-i aliyye-i Osmaniye aleyhinde ciddi bir teşebbüsat ve hareket icrası memul edilmez. Yunanistan hükümeti Makedonyada karışıklık

7- esnasında orada meskun olan rumları himaye etmek arzu edecektir; fakat işbu himayenin kuvvet-i cebriye vasıtasıyla

8- olacağı şimdiden istidlal olanabilir.

9- Makedonya meselesinde en ziyade menfaatleri ve parmakları olan Bulgarlarla Sırpılardır. Makedonya hakkında Bulgarlar

10- ne fikr ve mütalaa ve ümidlerde bulunursa Sırpılar da aynı vechle o efkar ve ümidleri beslemektedir.

11- 1885 senesinde vukua gelen Bulgar-Sırp seferinden beri Bulgarlarla Sırpılar arasında münasebat-ı dostane büsbütün

12- münkati olduktan maada bazı esbab ve vukuat-ı siyasiyeden dolayı dahi her iki sınıf ahali arasında zuhur eden ihtilaf

13- günden güne kesb-i şiddet etmekte ve bugünkü günde her iki kavim yekdiğeri aleyhinde derece-i gayede nefret ve husumet beslemekte

14- olduğundan gerek Makedonya gerekse sair bir meselede Bulgarlarla Sırpıların ittihad ve ittifakı veyahut müttehiyden devlet-i aliyye

15- aleyhine icra-yı hareketi asla tasavvur olunamaz. Binaenalyh Makedonya ahval-i siyasesinden istifade etmek üzere iki hükümetten

16- her birisi ayrı ayrı icra-yı harekete mecbur olacaktır. Bulgarlar Sırpıların yek diğerlerine derece-i nihayede olan

17- husumetleri Üsküb, Siroz... ilaahir gibi Makedonya'nın cihat-ı muhtelifesinde her gün her iki millet arasında

18- vukua gelen vukuat-ı mükerrere ve Makedonya dahili Bulgar komitelerinin gördükleri bir Sırpının kanını içi verecek

S:13

s:1- derecede Sırlılara izhar-ı husumet ve şekavet etmekte olmaları müşahede edilmek ile dahi zahir ve sabittir. Makedonya

2- meselesinde menafii ikinci derecede kalan Karadağlılar komşuları bulunan Bulgarlarla Sırlıların hareket-ı tecavüzkaranelerini

3- müşahade edince mezbur meseleye iştirak edecekleri misillü Makedonya dahilinde meskun Ulahların vikayesi ve saire nokta-i

4- nazarından Romanyalıların dahi işe yakından bakmağı arzu eyleyecekleri azade-i kayd ve beyandır. Bilcümle mesail-i şarkiye'ye

5- müdahale etmeğı itiyad edinmiş olan Avrupa devletleri , sulh ve müsalemet-i umumiye ihlal etmemek maksadiyla umum Avrupayı fevkelade

6- bir surette işgal ile hal ve fazlı ve bir neticeye müncer olması harikulade müşkil olacak olan, Makedonya meselesinin şimdilik meydana

7- çıkmasını ve Makedonya buhran-ı azimine bulaşmağı istemiyorlar. Mesail-i şarkiye'nin en azim ve en müşkilinden madud bulunan Makedonya

8- ihtilalatı bir kere alev alacak olursa Avrupa devletleri hasb-el mecburiye müdahale edeceklerdir.

9- Alelumum mesail-i şarkiyyenin devlet-i aliyye-i Osmaniye'yi daimi surette zarar-ı küllüye duçar etmek şartıyla hal ve faslına ötedenberi

10- itiyad edinmiş olan Avrupa konseri makamına bu defa hakem usulü meselesi kaim olacaktır. Avrupa konseri devlet-i

11- aliyye'nin mesalih-i dahiliye-i siyasiyesine müdahale ettiği kadar sair hiç bir devletin işine burnunu sokmamıştır. Hatta Japonya,

12- Çin mesail ve seferi esnasında Avrupa konserinin teşekkül ve müdahalesine Japonyalılar asla müsaade etmediklerinden Avrupaya

13- karşı mukavemet ibrazıyla mesail-i siyasiye-i muhtelifelerinin başlı başlarına hal ve fazla say ve gayret ettiler ve ana da muvaffak oldular.

14- Şimdiye değin Avrupa konseri yalnız memalik-i şahane dahilinde zuhur eden herhangi bir mesele-i siyasiyenin hal ve fazlı zımında daimi

15- surette teşekkül etmekte ve bu suretle devlet-i aliyye'nin her bir işine parmak sokmakta idi ki bundan İngilizlerin maksatları hal ve faslı

16- hafi olmak üzere kendilerine bir pay çıkarmak idi. Girit meselesi gibi. Binaenaleyh devlet-i aliyye-i Osmaniye bu gibi mesail-i dahiliye-i

S:13

s:17- siyasiyenin halli hususunda mümkün olduğu mertebe Avrupayı müdahale ettirmemeğe sarf-ı say ve gayret etmelidir. Hakem usulünün

S:14

s:1- devlet-i aliyye-i Osmaniye'ye daha ziyade zararı dokunacağı şek ve şüpheden azadedir.Çünkü, bu ana değin Avrupalıların

2- müdahalesine karşı mukavemet etmeği arzu etmemiş olan devlet-i aliyye-i Osmaniye daima hakemin vereceği hükm ve kararı harfiyen kabul ve

3- icra etmeğe mecbur olacağı azade-i kayd ve beyandır. Vakt-i sulhda devlet-i aliyye-i Osmaniye ile zahiren münasebat-ı dostanede

4- bulunan Avrupa devletleri ilerde Makedonya ihtilali ve Ermeni iğtişası gibi mesail-i müşkile-i siyasiyenin zuhurunda

5- kamilen devlet-i aliyye-i Osmaniye'nin aleyhinde olmak üzere notalar verecekleri ve hareket edecekleri ve devlet-i aliyye-i Osmaniye'yi

6- sayan-ı münakaşa bir hale götürecekleri şüphesizdir. Almanya devletinden maada sair devletler devlet-i aliyye aleyhinde

7- husumet beslemekte ve hatta şimdilik münasebat-ı dostanede bulunan Almanya devleti dahi ilerde herhangi bir mesele-i

8- şarkiye'nin halli esnasında ekseriyet ciheti olan Avrupalıların tarafını iltizam etmeğe mecbur olacağı derece-i nihayede melhuz

9- ve muhtemel bulunmaktadır. Binaenaleyh, devlet-i aliyye-i Osmaniye Makedonya mesele-i mühimme-i siyasiyesinden derece-i nihayede ciddiyetle işe girişerek

10- anı teskin ve hal ve fasla yalnız kendisi çalışıp Avrupa devletlerini mümkün olduğu mertebe müdahale ettirmemeğe son derecede çalışmalıdır.

11- Umum Avrupalı ve bhusus Rusları daimi surette mesail-i şarkiye ile işgal etmek politika-i esasiesini takib eden ve meslek

12- ittihaz edinen İngilizler herhalde Makedonya'da bir mesele çıkarmağa pek ziyadesiyle çalışacaklarından, Makedonya'da

13- ihtilalin vücuda getirilmesine orada bulunan İngiliz konsolosları dahi derece-i nihayede yardım etmektedir.

14- Makedonya ihtilalatını uyandıрмаğa başlıca vasıta olanlar:

15- Sofya Makedonya Bulgar komitesi

S:14

s:16- Rumeli-i şarki ve Makedonyadaki dahili komiteler

17- İngiliz konsolosları

S: 15

s:1- Bulgar ve Sırp konsolosları

2- Binaenaleyh, İngilizler devlet-i aliyye-i Osmaniye'nin birinci derecede düşmanıdır. Fi yevmina heza Avrupa devletlerinin dünyada yegane

3- hasımları ve yegane rakipleri var ise o da İngiltere devletidir. Londra kabinesi kah Fransa kah Almanya

4- ve kah Rusya ve İtalya ile münazaada bulunur. İngilizler sair Avrupa devletlerine dış geçiremediğinden anlara

5- çok ziyarı dokunmuyor, fakat mesail-i şarkiye'de suret-i daimede muvaffakiyet ve netayic-i hasene-i azime istihsal itmektedir.

6- Fi yevmina heza dünyanın herhangi bir noktasında bir ihtilal, karışıklık, muharebe... ilaahir zuhur etsin ki orada

7- İngilizlerin parmakları bulunmasın? Çin, Hind, Transval, Mısır, Sudan, Yemen, Girit mesaili, Ermeni

8- ve Makedonya iğtişaatı... ilaahir hep İngilizlerin yüzündendir.

9- Bu kere İngiltere Devletinin Selanik caneral konsolosluğuna tayin olunan (Sir. A.Byotti) nam zat esasen Girit'ten gelmiş

10- mükemmel bir İngiliz politika memuru bulunmuş olduğundan ve başlıca Girit ihtilalatının meydana getirilmesine birinci derecede

11- vasıta olan ve ahval-i sabikasının Bab-ı ali'ce dahi malum ve müsellemler olması iktiza eden böyle bir şahs-ı muzırın Makedonya'nın

12- merkezi demek olan Selanik şehrine ceneral konsolosu tayin olunması hususu son derecede nazar-ı dikkati celb etmektedir.

Fahri yaveran-ı hazret-i şehriyarilerinden ve Erkan-ı Harbiye Kaymakamlarından Almanya 'da tahsil eden kulları

İbrahim hamdi 1302

S:16

s:1- İngiltere Devletinin devlet-i aliyye-i Osmaniye'nin başlıca düşmanı olduğu ve Makedonya mesele-i mühimme-i siyasiyesinin sebep-i zuhuru	1
2- Sofya Makedonya Bulgar komitesi tarafından Avrupa devletlerinin Sofya'da bulunan memurlarına arz ve takdim kılınan muhtıra	6
3- Salif üz-zıkr muhtıranın zeyli	8
4- Mülahazat	9
5- Netice-i mülahazat	11
6- Makedonya ihtilalatını uyandırmağa başlıca vasıta olanlar ve İngiltere devletinin Selanik General konsolosu	14-15

در هر جای که در حدیث میگویند که در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند

در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند

در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند

در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند

در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند

در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند

در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند

در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند

در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند و در روز قیامت کلبه میخوردند

اشکانه و کورسنگ در علم عثمان بن ابی طالب و سخن اولیای و حکام و بنای اسلام بر پایه سنگ

بیان ظهوری

در روایتی میخیزد باید با کعبه صوره و فکر و در ضایعات و نشان و در بر نامه و در هر یک از اینها که در روایتی
... لایکی از کعبه و نه و اما در علم کبریا و افکار و در تقیید اینها که در روایتی میخیزد باید با کعبه صوره و فکر و در
کعبه و در روایتی که در روایتی میخیزد باید با کعبه صوره و فکر و در ضایعات و نشان و در بر نامه و در هر یک از اینها که در
و سخن حکام و کورسنگ . . . زیرا : صفت نبره و در افکار و در تقیید اینها که در روایتی میخیزد باید با کعبه صوره و فکر و در
در روایتی میخیزد باید با کعبه صوره و فکر و در ضایعات و نشان و در بر نامه و در هر یک از اینها که در روایتی
عظیم و کورسنگ . . . در روایتی میخیزد باید با کعبه صوره و فکر و در ضایعات و نشان و در بر نامه و در هر یک از اینها که در
بنیاد و ضایعات کعبه که در روایتی میخیزد باید با کعبه صوره و فکر و در ضایعات و نشان و در بر نامه و در هر یک از اینها که در
و اما در روایتی میخیزد باید با کعبه صوره و فکر و در ضایعات و نشان و در بر نامه و در هر یک از اینها که در روایتی
عظیم بنیاد و ضایعات کعبه که در روایتی میخیزد باید با کعبه صوره و فکر و در ضایعات و نشان و در بر نامه و در هر یک از اینها که در

تکلیف از آنجا میسر است و در صورتیکه بخواهند که با تمام توان خود در راه
 مبارزه با دشمنان خارجی و داخلی بجای آیند و در راه دفاع از خاک و آبروی خود
 بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند
 و در راه برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه
 برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری
 صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری صلح و
 برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری
 با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری با تمام
 اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و
 ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها
 بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند

و در راه برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه
 برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری
 صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری صلح و
 برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری
 با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری با تمام
 اقوام و ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و
 ملت‌ها بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها
 بکوشند و در راه برقراری صلح و برادری با تمام اقوام و ملت‌ها بکوشند

و اما آنچه در : بیس او در بدو در بدنه مذکور می باشد به دور او این مملکت و در بدنه
صاحب مملکت ایبایی به پیش انتقال از قبلی

نموده و فعله اخیر مضمونه مذکور که در این باب : نایب : قاضی اداره عدلیه در تهران . استیضات
وامداد مملکت متوفی و در این مورد ماس . نایب : قاضی نایب و او در سر احوال احوال

بیشتر مملکت : معاصر استبداد فلب می باشد و در این باب چه چیزی مذکور نماید که در این باب
ما که در این باب استبداد مملکت از یک طرف و در یک طرف استبداد مملکت از دیگری

در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت
و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت

و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت
و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت

و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت
و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت

و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت
و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت و در بعضی موارد در مورد مملکت

صورتی ما که در این باب مضمون مملکت در دور مملکت صورتی ما که در این باب مضمون مملکت در دور مملکت

تقدیر مملکت : حالتی که در این باب مضمون مملکت در دور مملکت حالتی که در این باب مضمون مملکت در دور مملکت

شما در این باب مضمون مملکت در دور مملکت شما در این باب مضمون مملکت در دور مملکت

در این باب مضمون مملکت در دور مملکت در این باب مضمون مملکت در دور مملکت

در این باب مضمون مملکت در دور مملکت در این باب مضمون مملکت در دور مملکت

در این باب مضمون مملکت در دور مملکت در این باب مضمون مملکت در دور مملکت

در این باب مضمون مملکت در دور مملکت در این باب مضمون مملکت در دور مملکت

